

Tämä on rinnakkaistallennettu versio raportista, joka on julkaistu syyskuussa 2026 *Musiikkikasvatus*-lehden numerossa 1/2026 Vol. 29 (toim. Tuulikki Laes ja Taru-Anneli Koivisto), s. 46–57. <https://fjme.journal.fi/> Viittaukset tulee tehdä *Musiikkikasvatus*-lehteen:

Kastinen, A. & Olkanen, T. (2026). Luovan musisoinnin pedagogisten käytäntöjen kehittäminen ja juurruttaminen suomalaisen alakoulun toimintakulttuuriin: Toimintatutkimuksellinen näkökulma. *Musiikkikasvatus*, 29 (1), 46–57.

---

Arja Kastinen & Tuula Olkanen

# Luovan musisoinnin pedagogisten käytäntöjen kehittäminen ja juurruttaminen suomalaisen alakoulun toimintakulttuuriin: Toimintatutkimuksellinen näkökulma

## Johdanto

Suomalaisen perusopetuksen musiikkikasvatus on viime vuosikymmeninä kokenut merkittäviä muutoksia, joissa korostuvat laaja-alainen osaaminen, oppilaan aktiivinen toimijuus sekä luovien työskentelytapojen merkitys (Opetushallitus, 2014; Juntunen & Partti, 2023). Vaikka perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (POPS) korostavat taiteen merkitystä oppilaiden kokonaisvaltaiselle kasvulle, luovuudelle ja demokraattisille taidoille, taideaineiden viikkotuntimäärät ovat pysyneet alhaisina. Tämä rakenteellinen niukkuus on synnyttänyt tarpeen kehittää koulun toimintakulttuuria niin, että taidekasvatukselle syntyy tilaa myös tilanteissa, joissa tuntijako ei sitä suoraan tue.

Tämä artikkeli raportoi monivuotisen kehittämishankkeen tuloksia siitä, miten luovan musisoinnin pedagogisia käytäntöjä voidaan kehittää ja juurruttaa osaksi suomalaista alakoulun toimintakulttuuria. Kyseisen tutkimuskysymyksen ytimessä on pohdinta, miten musiikinopettajan ja luokanopettajien yhteistyö monialaisten oppimiskokonaisuuksien (MOK) suunnittelussa ja toteutuksessa voi tukea perusopetuksen opetussuunnitelman (Opetushallitus, 2014) tavoitteiden saavuttamista.

Tarkastelun kohteena on Pornaisten Laukkosken Mika Waltarin koulu, jossa toimii esiopetus ja vuosiluokat 1–6. Koulun henkilökunnasta kehittämistoiminnan ydinryhmässä ovat toimineet varhaiskasvatuksen opettaja Tuula Olkanen, musiikkipedagogi Irja Kuisma, luokanopettaja Eija Fält sekä luokanopettaja ja rehtori Rene Kaajava. He ovat tarkastelleet ja suunnitelleet kehittämistarpeita ja

toimintatapoja, osallistuneet työpajojen ja monialaisten oppimiskokonaisuuksien toimintaan, keränneet palautteita ja analysoineet toiminnan tuloksia sekä kehittäneet toimintaa edelleen saatujen kokemusten pohjalta. Arja Kastinen, toinen tämän raportin kirjoittajista, kirjoitti Tuula Olkasen kanssa koulun opettajien oppaan toiminnan alussa sekä osallistui työpajojen suunnitteluun, vetämiseen ja videoimiseen vuosina 2018 ja 2022.

Artikkeli perustuu esimerkkikoulun monivuotiseen kehittämistyöhön, sen dokumentointiin ja teorian ja käytännön vuoropuheluun. Tarkastelu keskittyy erityisesti improvisaatioon, yhteisopettajuuteen, rakenteellisiin ratkaisuihin ja kulttuuriperinnön huomioimiseen.

## Taustaa

Perusopetuksen taideaineiden opettajat on tänä päivänä asetettu lähes mahdottomalta vaikuttavaan tilanteeseen. Samalla kun perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa taideaineiden opetukselle on annettu hyvin kunnianhimoiset tavoitteet, on taideaineiden viikkotuntimäärä supistettu minimiin. Opetushallituksen vuonna 2011 tilaaman seurantaraportin mukaan suuri osa perusopetuksen musiikin, kuvataiteen ja käsityön oppimistavoitteista jäi vähäisen tuntimäärän sekä kelpoisten aineenopettajien ja resurssien puutteiden seurauksena saavuttamatta (Laitinen ym., 2011, ss. 238–241). Lisäksi vuonna 2009 tehdyn tutkimuksen mukaan perusopetuksen tietopainotteisuuden lisääntymisen todettiin heijastuvan oppilaiden koulu- ja opiskelumotivaation ja jaksamisen laskuna (Kartovaara, 2009).

Vuonna 2010 Opetus- ja kulttuuriministeriön teettämä selvitys osoitti musiikin opetuksen tuntimäärän voimakkaan laskun koko peruskoulun olemassaolon aikana ja opetuksen toteutumisen epätasa-arvon koulujen ja alueiden välillä. Samaan aikaan selvitys nosti esiin tutkimustulokset musiikin merkityksestä kaikkea oppimista edistävänä aineena ja sen positiiviset vaikutukset yksilön ja kouluyhteisön hyvinvointiin (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2010, ss. 159–161). Silti 1.8.2025 voimaan tulleen perusopetuksen tuntijaon mukaan vuosiluokilla 1–6 pakollisen musiikinopetuksen vähimmäistuntimäärä on edelleen oppiaineista kaikkein pienin eli käytännössä kullakin vuosiluokalla vain yksi viikkotunti.

Ongelmallinen tilanne ulottuu opettajankoulutukseen saakka. Musiikin asema on laskenut 1960-luvun kansakoulunopettajan koulutuksen yli 300 opetustunnista peruskoulun aikana noin viidesosaan (Suomi, 2019, s. 30). Väitöstutkimuksessaan Henna Suomi (2019) tuo esiin musiikinopetuksen osalta selkeitä ristiriitoja perusopetuksen opetussuunnitelman tekstin (Opetushallitus, 2014) ja nykyisen luokanopettajakoulutuksen antamien valmiuksien välillä. Hänen mukaansa ”opetussuunnitelma asettaa musiikinopetukselle haasteita, joita tulevan luokanopettajan näyttäisi olevan hyvin vaikeaa, ellei jopa mahdotonta toteuttaa

opetuksessaan” (Suomi, 2019, s. 219). Sen seurauksena tavoitteet ja todellisuus eivät kohtaa.

Opetussuunnitelmat ja niiden muutokset heijastelevat oman aikakautensa yhteiskunnallisia arvoja (ks. esim. Autio ym., 2017). Vuoden 2014 opetussuunnitelman valmistelua tarkastelevassa tutkimuksessa Hakala ym. (2015) pohtivat uusliberalistisen ajattelun ujuttautumista osaksi suomalaista koulutuspolitiikkaa 2000-luvun aikana erityisesti luovuuskäsitteen näkökulmasta. Koulutuspolitiikkaan vaikuttavan hyötyajattelun, tehokkuutta ja kilpailua painottavan arvomaailman voimistumisen kanssa Suomi on seurannut muuta maailmaa. Filosofi Martha C. Nussbaum kirjoitti vuonna 2010 maailmanlaajuisesta koulutuksen kriisistä, jossa humanististen ja taideaineiden opetusta vähennetään kaikkien opetusasteiden koulutussuunnitelmissa. Koulutuksen arvojen muuttumisen myötä hän varoitti demokraattisten valtioiden olevan luisumassa maailmaan, jossa niiden tulevaisuus on vaakalaudalla (Nussbaum, 2010).

Kasvatustieteilijä Gert Biesta (2010) tarttui samana vuonna aiheeseen kysymällä arvostammeko sitä, mitä mittaamme vai mittammeko sitä, mitä arvostamme. Tämän ajatuksen oli esittänyt rahataloustieteissä Charles Goodhart jo vuonna 1975 kritisoidessaan kehitystä, jossa alkuperäiseen tarkoitukseen keskittymisen sijaan ihmiset alkavat optimoida mittaria. Goodhartin lakina nykyään tunnettu periaate on suomeksi usein siteerattu muodossa: ”Kun mittarista tulee tavoite, se menettää merkityksensä”.

Penni Pietilä (2025, ss. 93–95) kirjoittaa väitöskirjassaan suomalaiseen ammatilliseen koulutukseen liittyvästä ”hyödyn monopolista”, jossa koulutukselle annetaan vain välinearvo, ei lainkaan itseisarvoa. Myös ajankohtaisessa yhteiskunnallisessa koulutuskeskustelussa nousevat esiin nuorten pahoinvointi, äärimielipiteiden voimistuminen, yleissivistyksen heikkeneminen, suorittaminen, tehokkuus, kiire ja raha menestyksen mittarina. Taideaineiden itseisarvolliseen merkitykseen kasvatuksessa vahvasti huomiota kiinnittänyt Gert Biesta (2017, s. 37; 2021) on painottanut taiteen ja taidekasvatuksen mahdollisuutta johdattaa lapset kypsään (*in a grown-up way*) dialogiin maailman kanssa ilman, että he samalla asettavat itseään kuitenkin maailman keskipisteeksi.

Parhaimmillaan taidekasvatus kehittää kriittiseen ajatteluun kykeneviä kansalaisia, joilla on luovan leikin ja empatian avaama kyky irtautua jäykistyneistä ajattelumalleista ja kehittää laajalla skaalalla koko yhteiskuntaa hyödyttäviä innovaatioita. Esi- ja perusopetuksen taideaineiden opetuksen tavoitteisiin (Opetushallitus, 2014) on keskeisinä elementteinä kirjattu luovaan ajatteluun ohjaava monimuotoinen ja moniaistinen toiminta, joka tuo esiin kulttuurista, historiallista ja eettistä monimuotoisuutta. Sen tulee kannustaa lapsia pitkäjänteiseen ja vastuuntuntoiseen toimintaan vahvistaen yhteistyötaitoja, itsetuntoa ja oma-aloitteisuutta. Myös

myötätunnon oppimisen tulee kuulua taidekasvatuksen tavoitteisiin: ”Kehittynyt empatian kyky on näet typeryyden pahin vihollinen” (Nussbaum, 2010, s. 38).

## Kehittämistyön taustaa

Tämän monivuotisen kehittämishankkeen viitekehys rakentuu kasvatustieteen ja musiikkikasvatuksen ajankohtaisista näkemyksistä, joissa korostuvat osallistavat, yhteisölliset ja luovat työskentelytavat tukien oppilaiden toimijuutta, osallisuutta ja kulttuurista moninaisuutta (Juntunen & Partti, 2023; Ruokonen & Tervaniemi, 2023). Kehittämishankkeessa painotetaan inklusiivista ja oppijalähtöistä pedagogiikkaa, jossa oppilaan yksilölliset tarpeet ja vahvuudet huomioidaan (Biesta, 2017; Sirkko, 2020).

Lisäksi viitekehykseen kuuluu Martha C. Nussbaumin (2013) ja taloustieteilijä Amartya Senin (1999) luoma *capabilities approach* -teoria (suom. toimintamahdollisuuksien teoria, Alhanen 2016, s. 122), joka painottaa yhteiskunnan roolia mahdollisuuksien tarjoajana tasa-arvoisesti kaikille jäsenilleen näiden omista lähtökohdista ja yksilön vapaan tahdon mukaisesti.

Artikkelissa raportoitavan kehittämistoiminnan teoreettisesta taustasta nousevat lisäksi esiin seuraavat näkökulmat:

- **Taidekasvatus ja demokraattinen sivistys.** Taidekasvatuksen merkitys ulottuu teknisten taitojen oppimista laajemmalle. Biesta (2021) korostaa, että taidekasvatus avaa tiloja dialogille, toimijuudelle ja maailmasuhteen rakentumiselle. Nussbaum (2010) puolestaan näkee taideaineet empaattisen mielikuvituksen ja demokraattisten taitojen kehittäjinä. Näiden näkökulmien valossa luova musisointi voidaan ymmärtää kasvatuksellisenä tilana, jossa oppilaat harjoittelevat kuuntelemista, neuvottelua ja yhteisen merkityksen rakentamista.
- **Improvisaatio pedagogisena prosessina.** Improvisaatio on musiikkikasvatuksessa työskentelytapa, joka yhdistää luovuuden, vuorovaikutuksen ja kehollisen toiminnan. Siljamäki (2023) on tutkimuksessaan nostanut esiin improvisaatiopedagogiikan mahdollisuuksia turvalliseksi koetun opetusympäristön rakentamisessa. Kankkunen (2023) korostaa improvisaation roolia dialogisen kuuntelun ja eettisen yhdessä toimimisen harjoituspaikkana.
- **Temperamentti ja ryhmädynamiikka.** Oppilaiden temperamenttiero-  
vaikuttavat merkittävästi siihen, miten he osallistuvat luovaan toimintaan. Keltikangas-Järvinen (2006) ja Rawlings (2021) osoittavat, että temperamentti vaikuttaa motivaatioon, vuorovaikutukseen ja ryhmätilanteisiin. Luova musisointi tuo nämä erot näkyviksi ja tarjoaa mahdollisuuden harjoitella sosiaalisia taitoja turvallisessa ympäristössä.
- **Monialaiset oppimiskokonaisuudet ja yhteisopettajuus.** Ilmiöpohjainen oppiminen ja monialaiset oppimiskokonaisuudet perustuvat

kokemuksellisuuteen, yhteisölliseen tiedon rakentamiseen ja oppiaineiden väliseen integraatioon. Opettajien välinen yhteistyö ja yhteisopettajuus ovat keskeisiä edellytyksiä näiden tavoitteiden toteutumiselle (Sirkko, 2020).

- **Kulttuuriperintö musiikkikasvatuksessa.** Kulttuuriperintö tarjoaa väylän tarkastella musiikkia osana laajempaa yhteisöllistä ja historiallista jatkumoa. Paikalliset kulttuuriset käytännöt voivat vahvistaa oppilaiden identiteettiä ja toimijuutta, mutta samalla on tärkeää oppia hahmottamaan tämän päivän kulttuurin monimuotoisuutta. (Laine, 2019.)

Tässä kehittämistoiminnassa on noudatettu toimintatutkimuksellisia periaatteita, joissa pedagogista toimintaa kehitetään, kokeillaan ja arvioidaan käytännön kontekstissa (Jyrkämä 2021; Tripp 2005). Aineistoa on kertynyt toiminnan dokumentaatiosta, opettajien reflektioista, työpajojen havainnoista ja koulun tuottamista materiaaleista. Prosessin eri vaiheissa kerättyyn koulun toiminnan dokumentointiin on hankittu asianosaisilta ja alaikäisten huoltajilta luvat, joiden yhteydessä tallenteita on kerrottu käytettävän tutkimuksellisiin tarkoituksiin. Aineistoa on kerätty vuosina 2016–2025.

## Tavoitteet

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet asettavat luovan musisoinnin keskeiseksi tavoitteeksi kaikilla vuosiluokilla. Opetussuunnitelmassa korostetaan oppilaan aktiivista toimijuutta, luovaa ajattelua ja monilukutaitoa. Musiikin opetuksen tavoitteena on ohjata oppilasta säveltämään, improvisoimaan ja tuottamaan musiikkia monipuolisesti, myös tietoja viestintäteknologiaa hyödyntäen (Opetushallitus, 2014).

Lainsäädännön tasolla oppimisen tuen uudistus (Perusopetuslaki 1090/2024) ja päivitetty opetussuunnitelman perusteet (2025) vahvistavat inklusiivista toimintakulttuuria, yhdenvertaisuutta ja oikeutta saada tukea oppimiseen (Opetushallitus, 2014). Kaikille oppilaille tulee tarjota mahdollisuus osallistua luovaan musisointiin omista lähtökohdistaan (Sirkko, 2020; Unkari-Virtanen ym., 2022).

Pornaisten kunnan paikallinen opetussuunnitelma muodostaa tutkimukselle merkittävän kontekstin: se tarjoaa rakenteelliset ja pedagogiset edellytykset musiikin kytkemiselle monialaisiin oppimiskokonaisuuksiin. Tämä mahdollistaa tarkastelun siitä, miten musiikinopettajan ja luokanopettajien yhteistyö voi tukea opetussuunnitelman tavoitteiden toteutumista käytännön koulutyössä.

Monialaisten oppimiskokonaisuuksien (MOK) jaksoja tulee kouluissa olla vähintään yksi lukuvuodessa. Niiden tavoitteet, sisällöt ja toteuttamistavat päätetään paikallisissa opetussuunnitelmissa. Opetushallituksen ohjeen mukaan sisällöiksi tulee etsiä koulun toimintakulttuurin arvoja tukevia, oppilaita kiinnostavia sekä erilaisiin yhteistyömalleihin sopivia teemoja. Toteutuksissa tehdään yhteistyötä eri oppiaineiden kesken, vahvistetaan oppilaiden osallisuutta myös mm. sisältöjen ja toimintatapojen

suunnittelussa ja annetaan mahdollisuuksia työskennellä erilaisissa ryhmissä myös erikäisten kesken sekä useiden eri aikuisten kanssa. (Opetushallitus, 2014, s. 23.)

Raportoitavan esimerkkikoulun toiminnan tavoitteena on rakentaa pedagogisia käytäntöjä, jotka tukevat oppilaiden luovuutta, toimijuutta ja osallisuutta sekä mahdollistavat musiikin monipuolisen kokemisen ja tuottamisen. Toiminnassa huomioidaan inklusiivisuus, yhdenvertaisuus ja turvallinen oppimisympäristö. Lisäksi pyritään vahvistamaan opettajien pedagogista osaamista ja madaltamaan kynnystä luovan musisoinnin ohjaamiseen.

Pornaisten kunnan paikallisesta opetussuunnitelmasta nousevia ja kehittämistoiminnan alussa koulun opettajien yhdessä hyväksymiä keskeisiä periaatteita ovat:

- **Luovan musisoinnin saavutettavuus:** Jokaisella oppilaalla on oikeus osallistua luovaan musisointiin omista lähtökohdistaan.
- **Turvallinen ja hyväksyvä ilmapiiri:** Luova työskentely edellyttää psykologisesti turvallista ympäristöä, jossa virheet ja kokeilut ovat sallittuja.
- **Monipuoliset työskentelytavat:** Säveltäminen, improvisointi, äänimaisemien luominen, musiikkiliikunta ja teknologian hyödyntäminen.
- **Opettajien osaamisen vahvistaminen:** Koulutuksen ja vertaistuen avulla tuetaan opettajien valmiuksia ohjata luovaa musisointia.
- **Yhteisöllisyys ja osallisuus:** Luova musisointi toteutetaan usein ryhmässä, mikä vahvistaa yhteisöllisyyttä ja sosiaalisia taitoja.

## Luovan toiminnan kuvaus

Luovan musisoinnin toimintamallia on kehitetty tarkastelun kohteena olevassa alakoulussa sen toiminnan alusta alkaen. Heti koulun perustamisvaiheessa, tammikuussa 2015, haluttiin korostaa kulttuurin ja taidekasvatuksen merkitystä osana koulun identiteettiä. Tämä näkyi esimerkiksi tilojen nimeämisessä paikallisen kirjailijan tuotantoon liittyvien aiheiden mukaan sekä siinä, että koulun päivärakenteeseen sisällytettiin keskelle koulupäivää sijoittuva harrastetunti. Harrastetunnin aikana oppilailla on mahdollisuus osallistua koulun henkilökunnan tai ulkopuolisten toimijoiden ohjaamiin taide- ja taitoaineiden kerhoihin sekä musiikkiopiston järjestämään opetukseen. Päivärakenteen erityisratkaisu on mahdollistanut monipuolisen musiikki- ja taidepainotteisen kerhotoiminnan, kuten kuoro- ja bänditoiminnan.

Uusi perusopetuksen opetussuunnitelma (Opetushallitus, 2014) otettiin vuosiluokilla 0–6 käyttöön 1.8.2016. Pornaisten kunnan paikallisessa opetussuunnitelmassa musiikki määritellään oppiaineeksi, joka soveltuu integroitavaksi kaikkiin oppiaineisiin kokemuksellisen ja toiminnallisen työskentelyn kautta. Musiikin katsotaan tukevan ilmiöpohjaisen oppimisen tavoitteita erityisesti silloin, kun sitä hyödynnetään eri

oppiaineita yhdistävänä ja oppilaiden osallisuutta vahvistavana elementtinä. Musiikin voimavaroiksi nostetaan muun muassa vaikeasti motivoituvien oppilaiden vahvuuksien esiin tuominen, esiintymistaitojen kehittyminen sekä eri-ikäisten oppilaiden yhteistyön mahdollistuminen.

Kunnan opetussuunnitelman erityispiirteenä on perinnesoitin kanteleen asema vuosiluokittain etenevänä, improvisaatioon ja luovaan musisointiin painottuvana opetussoittimena. Kanteleen käyttöä opetuksessa perustellaan sen soveltuvuudella opetussuunnitelman painottamaan luovaan musisointiin, säveltämiseen ja improvisaatioon. Soittimen valikoitumista tuki sen pitkä historia paikallisen nuorisoseuran noin 40 vuotta jatkuneessa harrastustoiminnassa, mikä on juurruttanut kanteleen osaksi paikallista kulttuuriperintöä. Opetussuunnitelman tavoitteiden tueksi kunnan koulujen opettajille laadittiin vuonna 2016 pienkanteleiden oppimateriaali, joka tarjoaa konkreettisia työtapoja luovan musisoinnin integroimiseen eri oppiaineisiin (Kastinen & Olkanen, 2016). Uuden materiaalin käyttöönottoa tuettiin opettajien koulutuksella syksyllä 2016.

Kymmenen vuoden aikana koulussa on kehitetty toimintakulttuuria, jossa improvisaatio ja säveltäminen ovat keskeisiä työskentelymuotoja. Musiikin asemaa vahvistaa se, että luokanopettajat hyödyntävät musiikkia omassa opetuksessaan sekä yhteisopettajuuden kautta. Yhteisopettajuus on mahdollistanut pienryhmätyöskentelyn, joka on ollut ratkaisevaa toiminnan mielekkyyden ja tavoitteiden saavuttamisen kannalta.

Improvisaatioiden ja oman musiikin tekemisen kautta musiikki on kytketty luontevasti osaksi laajempia oppimiskokonaisuuksia. Musiikin oppimistavoitteiden lisäksi improvisaatioiden avulla on harjoiteltu kuuntelemista, kommunikaatiota ja yhteistoimintaa sekä rakennettu äänimaisemia, jotka ovat syventäneet oppilaiden ymmärrystä käsiteltävistä teemoista. Koulun toiminnassa on myös hyödynnetty ulkopuolisia asiantuntijoita, joiden työpajat ovat tuoneet uusia näkökulmia ja vahvistaneet oppilaiden kokemuksellista oppimista. Tällekin toiminnalle on luotu pohjaa ja jatkuvuutta toimintaan sitoutuvien opettajien yhteistyöllä.

Esimerkkejä toteutetuista projekteista:

- **Kansanmusiikin päivä 2017:** Vierailevan kansanmuusikon työpajassa oppilaat improvisoivat luonnonääniä kehosoittimilla ja valmistivat myöhemmin opittuun pohjautuvan kevätjuhlaesityksen. Projektiin liittyi myös omien soittojousojen rakentaminen.
- **Kansanmusiikin päivä 2018:** Vierailevan kantelepedagogin työpajassa 1.–4. luokkien oppilaat sävelsivät ja improvisoivat pienryhmissä musiikkia Ateneumin Taidesalkun kuviin. Työpaja toteutui usean opettajan yhteistyönä.

- **Ympäristökasvatus 2018:** Paikkakunnan joen ekologiaan liittyvässä projektissa oppilaat seurasivat taimenten kehitystä ja rakensivat siihen liittyvän taidenäyttelyn. Kokonaisuuteen liitettiin vesiaiheisia kantele-, rytmi- ja kehoitinimprovisaatioita.
- **Kansansoittimiin tutustuminen:** Vuosina **2017–2019** kuudesluokkalaiset tutustuivat eri maiden kansansoittimiin vierailevan kansanmuusikon johdolla. Vuonna 2024 paikallinen muusikko esitteli kanteleen roolia bändisoittimena ja toi oppilaille vertaiskokemuksen paikallisesta musiikkiperinteestä.
- **MOK-jaksot 2021–2022:** Monialaisten oppimiskokonaisuuksien Pelasta pörriäinen ja Superpuu -teemat yhdistivät musiikin kuvataiteeseen, käsityöhön, liikuntaan, kirjallisuuteen ja ympäristökasvatukseen. Keskeisinä pedagogisina lähtökohtina olivat kokemuksellisuus ja elämyksellisyys. Toimintaan sisältyi luovan musisoinnin työpaja, jossa oppilaat rakensivat äänimaisemia keksimistään hyönteis- ja metsätarinoista. Monialaisen työskentelyn tulokset olivat nähtävillä lukuvuoden päättäneessä yhteisnäyttelyssä, jonka äänimaisema rakentui luovan musisoinnin tallenteista.
- **Aineeton kulttuuriperintö 2023–2024:** Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tuella toteutettu projekti käsitteli perinteen siirtymistä. Oppilaat haastattelivat perheenjäseniään ja toteuttivat musiikillisia ja toiminnallisia tehtäviä.
- **Paikallisjoki-projekti 2024:** Yhteisopettajuuden mahdollistamassa työpajassa oppilaat suunnittelivat kanteleimprovisaation koulun musiikinopettajan tekemään pianosävellykseen, joka kytkeytyi oppilaille tuttuun paikallisjokeen.
- **Luovan musisoinnin kerho 2025:** *Harrastamisen Suomen malli* -kerhotoiminnan alla on toteutettu alkuopetuksen halukkaille oppilaille kerran viikossa harrastetun aikana musiikinopettajan ohjaamana 60 minuuttia luovan musisoinnin toimintaa. Kerhotoiminta on jatkunut myös keväällä 2026.
- **MOK 2026:** Monialaisten oppimiskokonaisuuksien Talviolympialaisten urheilujuhlaa -teemassa kevätkaudella 2026 oppilasryhmä loi Mäkihyppääjä-videon äänimaiseman kanteleilla ja rytmisoittimilla sekä sävelsi musiikin otsikolla ”Matkalla hyppypaikalle”.

Tarkasteltu luovan musisoinnin kehittämisprosessi on ollut syklinen ja sisältänyt kokeiluja, arviointia ja uudelleen suunnittelua. Rakenteellisista ratkaisuista eräs keskeisin on keskelle päivää sijoitettu harrastetunti, joka tukee musiikin opetussuunnitelman tavoitteita muun muassa mahdollistamalla taidekasvatuksen saavutettavuuden kaikille oppilaille sekä tarjoamalla lisämahdollisuuksia pienryhmätyöskentelyyn. Harrastetuntia on myös hyödynnetty yhteisen luovan toiminnan jatkeena oppilaiden itsenäiseen työskentelyyn.

Yhteisopettajuus on mahdollistanut pedagogisen osaamisen jakamisen, yhteisen suunnittelun ja reflektiivisen keskustelun sekä pienryhmien tukemisen ja oppilaiden temperamenttien yksilöllisemmän huomioimisen. Vierailevien ohjaajien vetämät



työpajat on toteutettu tiiviissä yhteistyössä opettajien kanssa, jolloin työskentely on tukenut paitsi yksittäisiä tapahtumia ja työpajoja myös pitkäjänteistä toiminnan suunnittelua ja ideoiden kehittelyä koulun toiminnan arkeen. Opettajat ovat käyneet aktiivista pedagogista keskustelua työpajojen tavoitteista ja toimintatavoista.

Pedagogisen kehittämisen tärkeinä työkaluina ovat toimineet improvisaatio ja tarinallisuus. Luovan musisoinnin liittämällä MOK-teemoihin on pyritty tukemaan oppimistavoitteiden saavuttamista ja vahvistamaan oppilaiden osallisuutta. Opettajat ovat suunnitelleet MOK-sisältöjä opetussuunnitelmaan peilaten, oppilaiden ajatuksia kuunnellen ja ulkopuolisten toimijoiden kanssa yhteistyötä rakentaen. Erilaisissa työpajoissa oppilaat ovat soittotekniikoiden harjoittamisen myötä rakentaneet äänimaisemia luomiinsa tarinoihin ja musiikillisiin kohtauksiin. Toiminnan keskeisinä pedagogisina lähtökohtina on ollut kokemuksellisuus ja elämyksellisyys – pedagogisina tavoitteina puolestaan kuuntelemiseen ja vuorovaikutukseen keskittyminen. Oppilaiden rakentamia improvisaatioita on äänitetty ja kuunneltu yhdessä ja liitetty osaksi esityksiä ja näyttelyitä.

Luovan toiminnan työpajojen ensisijaisena tavoitteena ei ole ollut musiikillinen tuotos, vaan prosessi, jossa oppilaat harjoittelevat dialogia, kuuntelemista ja yhteiseen päämäärään pyrkimistä. Toiminta on perustunut vastavuoroisuuteen, toisten huomioon ottamiseen ja yhteisten merkitysten rakentamiseen. Tähän perustuen oppilaille ei ole aina annettu ohjeita oikeista tai vääristä soittotavoista, vaan heille on tarjottu vapaus tutkia soittimia ja apuvälineitä omista lähtökohdistaan.

Erityisenä piirteenä voidaan mainita kulttuuriperinnön integrointi kehittämistoimintaan. Tähän on sisältynyt kansanperinteen – kuten runouden, musiikin ja perinnesoitimien – hyödyntämistä musiikillisen toiminnan käyttövoimana, kulttuuriperinnön merkitysten tarkastelua sekä yhteyksien luomista menneisyyden ja nykyhetken välille. Luovan musisoinnin työpajoja on tätä kautta suunnattu rakentamaan oppilaiden omaa identiteettiä ja kotiseutusuhdetta. Paikallisessa opetussuunnitelmassa kuudesluokkalaisille on osoitettu oma kansanmusiikin tunti.

Pienkanteleiden käyttö opetussoittimena on laajennettu perinnetietouden lisäksi monipuolisesti luovaan, yksilöllisiä ratkaisuja etsivään ja uutta keksivään toimintaan. Erilaisia soittotekniikoita kehittelemällä ja kokeilemalla oppilaita on tuettu säveltämään ja improvisoimaan omien näkemystensä mukaisia, oppimiskokonaisuuksiin liittyviä äänimaisemia, jotka elämyksellisyyden kautta syventävät oppimiskokemusta.

Kuluvalla lukukaudella on suunniteltu aloitettavaksi kolmasluokkalaisille suunnattu luovan musisoinnin tunti, jonka aiheena on kuunnelman luominen. Tämä toiminta on myös suunniteltu jatkuvan tulevana vuosina osana kolmannen luokan toimintaa.

## Kehittämistyön vaikutusten kuvausta

Kehittämisprosessin kohteena olevassa koulussa toiminnan vaikuttavuutta arvioitiin keräämällä palautetta opettajilta ja oppilailta, havainnoimalla opetustilanteita sekä analysoimalla oppilaiden toiminnan tuloksia ja kokemuksia. Opettajat kiinnittivät huomiota muun muassa oppilaiden osallisuuteen, luovuuden kehittymiseen, yhteisöllisyyteen ja oppimismotivaatioon. Lisäksi opettajat tarkastelivat kokemuksia omasta osaamisestaan ja pedagogisten käytäntöjen muutoksista.

Vaikutusten arvioinnin tulokset vahvistavat näkemystä siitä, että luovan musisoinnin pedagogisten käytäntöjen kehittäminen edellyttää sekä rakenteellisia että kulttuurisia muutoksia koulun arjessa. Keskeisiä onnistumisen edellytyksiä ovat:

- **Opettajien osaamisen vahvistaminen:** Täydennyskoulutukset, vertaistuki ja materiaalipankit lisäävät opettajien valmiuksia ohjata luovaa musisointia (Ahtola, 2025; Partti ym., 2021; Unkari-Virtanen ym., 2022).
- **Monialaisen yhteistyön mahdollistaminen:** Rakenteelliset ratkaisut koulutyön arjessa, yhteisopettajuus ja yhteistyö koulun ulkopuolisten asiantuntijoiden kanssa mahdollistavat syventävän keskittymisen monialaisissa oppimisprojekteissa (Laitinen ym., 2011; Sirkko, 2020).
- **Turvallinen ja hyväksyvä ilmapiiri:** Oppilaat uskaltavat kokeilla ja ilmaista itseään, kun oppimisympäristö koetaan rohkaisevaksi ja hyväksyväksi (Siljamäki, 2023; Unkari-Virtanen ym., 2022).
- **Monipuoliset työskentelytavat:** Säveltäminen, improvisointi, äänimaisemien luominen sekä apuvälineiden ja teknologian hyödyntäminen mahdollistavat erilaisten oppijoiden osallistumisen (Ahtola, 2025; Unkari-Virtanen ym., 2022).
- **Yhteisöllisyys ja osallisuus:** Ryhmätyöskentely ja yhteiset projektit vahvistavat oppilaiden sosiaalisia taitoja ja ryhmähengen muodostumista (Ruokonen & Tervaniemi, 2023; Joronen & Koski, 2010).
- **Inklusiiviset käytännöt:** Oppimisen ja osallistumisen esteiden purkaminen sekä erilaisuuden arvostaminen edesauttavat tasa-arvoista ja hedelmällistä luovaa toimintaa (Sirkko, 2020).

Opettajien ja koulun ulkopuolisten toimijoiden yhteistyönä järjestettyjen työpajojen improvisaation ja luovan toiminnan nähtiin tarjoavan oppilaille tilan harjoitella dialogia, kuuntelemista ja yhteisten merkitysten rakentamista. Tämä vastaa Biestan (2017) näkemystä kasvatuksesta dialogisena suhteena ja Nussbaumin (2010) ajatusta empaattisen mielikuvituksen kehittämisestä. Yhteisopettajuus mahdollistaa pienryhmätyöskentelyn ja sensitiivisen ohjauksen, jotka ovat välttämättömiä improvisaation toteuttamiselle. Rakenteelliset ratkaisut, kuten harrastetunti, luovat koulun arkeen tilaa taidekasvatukselle.

Opettajat kuvaavat työpajoissa työskentelyä innostavaksi ja yhteisölliseksi kokemukseksi. Huolellinen ennakosuunnittelu on mahdollistanut sen, että opettajat ovat pystyneet keskittymään oppilaiden tukemiseen ja ryhmien toiminnan havainnointiin. Opettajat ovat kokeneet, että lyhyessä ajassa on tapahtunut paljon merkityksellisiä asioita: oppilaiden kuulluksi tuleminen, heidän ideoidensa arvostus, osallisuuden vahvistuminen ja pienten ristiriitojen rakentava ratkaiseminen. Lisäksi yhteisopettajuus on auttanut hallitsemaan suuria opetusryhmiä ja tuonut rentoutta luovan työskentelyn hetkiin. Opettajat kuvaavat oppineensa sietämään epävarmuutta ja näkevänsä hetkellisen kaaoksen mahdollisuutena kokeiluihin, jotka voivat synnyttää uutta yhteistä ymmärrystä.

Opettajien palautteissa työpajoja pidetään myös opettajien oman osaamisen kehittämisen kannalta tärkeänä. Vaikka kanteleimprovisaatio on ollut koulussa tuttu työskentelymuoto, opettajien omakohtainen kokemus vaihtelee. Työpajapäivät ovat toimineet siten myös henkilöstön koulutuksena, ja opettajat toivoivat vastaavan toiminnan toteutuvan jatkossa säännöllisesti, jotta kunnan opetussuunnitelman luovan musisoinnin tavoitteet toteutuisivat myös henkilöstövaihdosten jälkeen.

Oppilaiden tekemät valinnat erilaisten työpajojen tarjonnasta osoittavat, että luova musisointi on koettu mielekkääksi. Työpajoissa oppilaiden erilaisuutta kunnioitetaan tarjoamalla vaihtoehtoisia tapoja osallistua. Oppilaat kuvaavat improvisaatiotyöpajoissa työskentelyä jännittäväksi ja hauskaksi, ja pienryhmien yhteistyö on koettu pääosin onnistuneeksi. Ryhmien työskentelyä dokumentoineet videot osoittavat kuitenkin myös temperamenttierojen vaikutuksen ryhmädynamiikkaan: vahvat ja rohkeat persoonat pyrkivät ajoittain ohjaamaan toimintaa muiden kustannuksella. Tätä on tasapainotettu opettajien aktiivisella ohjauksella sekä lukuvuoden aikana harjoitelluilla yhteistyötaitojen periaatteilla. Keltikangas-Järvisen (2006) kuvaama temperamenttien kirjo näkyi selvästi: ujojen oppilaiden osallistumisen turvaaminen vaati tietoista tilan antamista ja sensitiivistä ohjausta. Lisäksi Rawlingsin (2021) kuvaama palkkio- ja rangaistusherkkyyteen liittyvä motivaatio on havaittavissa ryhmien toiminnassa.

Ryhmädynamiikan vaikutus näkyi myös oppilaiden toiveissa jatkotyöskentelystä. Valtaosa koki toiminnan mielekkäänä, mutta osa toivoi jatkossa parityöskentelyä tai erilaisia ryhmäjakoja. Oppilaiden palautteiden mukaan luova musisointi voi olla samanaikaisesti sekä haastavaa että palkitsevaa. Osalla ilmeni ennakkoasenteiden muuttumista toiminnan myötä. Improvisaatiotapahtuman tuottama epävarmuus nousi esiin sekä jännityksenä että vapauttavana kokemuksena.

Perinnesoittimien, kansanrunojen, -leikkien, -lorujen ja -laulujen sekä kotiseutuun yhdistyvän perinnetietouden liittäminen osaksi luovaa toimintaa on opettajien havainnoissa koettu avartavan oppilaiden käsitystä omasta itsestään menneisyyden ja tulevaisuuden yhdistävällä aikajanalla. Lisäksi pienkanteleiden käytön

opetussoittimena on koettu tukevan monipuolisesti luovan toiminnan ja MOK-jaksojen tavoitteita. Yleisesti luovan aistitoiminnan synnyttämän kokemuksellisuuden on nähty syventävän oppilaiden ymmärrystä käsiteltävistä aiheista.

## Johtopäätökset

Luovan musisoinnin pedagogisten käytäntöjen kehittäminen ja juurruttaminen osaksi suomalaista alakoulun toimintakulttuuria on monitasoinen prosessi, joka edellyttää sekä rakenteellisia että kulttuurisia muutoksia. Tarkastelun kohteena olevan koulun toiminnan tulokset vahvistavat näkemyksiä, että onnistunut juurruttaminen edellyttää opettajien osaamisen vahvistamista, turvallisen ja hyväksyvän ilmapiirin luomista, monipuolisten työskentelytapojen hyödyntämistä sekä inklusiivisia ja yhteisöllisiä käytäntöjä.

Opetussuunnitelma- ja lainsäädäntöuudistukset tukevat luovan musisoinnin asemaa, mutta käytännön toteutus vaatii edelleen kehittämistä erityisesti opettajankoulutuksessa, täydennyskoulutuksessa ja koulujen toimintakulttuurissa. Luovan musisoinnin pedagogiikka kykenee lisäämään oppilaiden laaja-alaista osaamista, osallisuutta, itsetuntoa ja hyvinvointia sekä vahvistamaan koulun yhteisöllisyyttä ja kulttuurista moninaisuutta. Raportissa tarkastellun koulun toiminnan tuloksista on nähtävissä, että luovan musisoinnin juurruttaminen on mahdollista, kun opettajille tarjotaan riittävästi tukea, koulutusta ja resursseja, ja kun koulun toimintakulttuuri arvostaa luovuutta ja kokeilua.

Pornaisten kunnan musiikin opetussuunnitelma ja Mika Waltarin koulun toimintakulttuuri osoittavat, että paikallisilla ratkaisuilla voidaan merkittävästi vahvistaa taide- ja musiikkikasvatuksen asemaa, vaikka valtakunnalliset viikkotuntimäärät ovat niukat. Ilman opetussuunnitelman minimituntien ulkopuolelle ulottuvaa toimintaa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden musiikille asettamia tavoitteita ei olisi mahdollista saavuttaa. Paikallinen opetussuunnitelma luo rakenteet, mutta niiden toteutuminen edellyttää kouluyhteisön sitoutumista ja pedagogista tahtotilaa. Toiminnan dokumentoiminen tekee toiminnasta näkyvää niin huoltajille kuin koko työyhteisöllekin.

Pornaisten kunnan opetussuunnitelmassa musiikkia kannustetaan integroitavaksi muihin oppiaineisiin, ja kantele toimii vuosiluokittain etenevien tavoitteiden työkaluna. Tämä ratkaisu ei kuitenkaan toteudu itsestään: se edellyttää aktiivisia toimijoita, yhteistä toimintakulttuuria ja opettajien osaamisen jatkuvaa vahvistamista. Kanteleen käyttö luovan musisoinnin välineenä ei jatku automaattisesti opettajavaihdosten myötä, vaan sen ylläpitäminen vaatii täydennyskoulutusta ja säännöllisiä työpajoja, jotka toimivat sekä pedagogisina että yhteisöllisinä ”päivityspisteinä”.

Tarkastellussa koulussa musiikin aineenopettajan ja luokanopettajien yhteistyö sekä yhteisopettajuuden hyödyntäminen ovat mahdollistaneet musiikin monipuolisen

käytön osana koulun arkea. Koulupäivän rakenteellinen ratkaisu – keskelle päivää sijoitettu harrastetunti – tukee taide- ja taitoaineiden saavutettavuutta ja tarjoaa oppilaille tasavertaisen mahdollisuuden osallistua erilaisiin ryhmiin. Tämä rakenne luo edellytyksiä myös musiikin integroitumiselle osaksi monialaisia oppimiskokonaisuuksia.

MOK-jaksojen toteutuksissa musiikin rooli on osoittautunut erityisen merkittäväksi. Luova musisointi on toiminut sekä muiden oppiaineiden oppimista syventävänä ja elämyksellisenä elementtinä että taidekasvatuksen itseisarvoa korostavana toimintamuotona. Luovan musisoinnin projekteissa keskeiseksi nousee prosessi, jossa oppilaat harjoittelevat dialogia, kuuntelemista ja yhteisen merkityksen rakentamista. Tämä prosessi mahdollistaa erilaisten temperamenttien huomioon ottamisen ja antaa oppilaille tilaa valita itselleen sopivan tavan osallistua. Samalla se kehittää empaattista kuuntelukykä, itsenäistä ajattelua ja kykyä toimia rakentavasti ryhmässä.

Nämä taidot ovat keskeisiä paitsi opetussuunnitelman tavoitteiden myös laajemman yhteiskunnallisen kasvatustehtävän näkökulmasta. Kuten Biesta (2017; 2021) korostaa, taidekasvatus voi johdattaa oppilaita kohti kypsää dialogia maailman kanssa – dialogia, jota demokraattinen yhteiskunta tarvitsee yhä kipeämmin. Tämän koulun esimerkki osoittaa, että musiikinopettajan ja luokanopettajien yhteistyö voi luoda rakenteita ja toimintatapoja, jotka tukevat tätä kasvatuksellista tehtävää konkreettisesti ja pitkäjänteisesti.

## Lähteet

**Ahtola, S.** (2025). *Tune into creativity: harnessing technology for productive music education*. [Väitöskirja]. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in education, humanities, and theology, 232. Itä-Suomen yliopisto.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-5502-9>

**Alhanen, K.** (2016). *Dialogi demokratiassa*. Gaudeamus Oy.

**Autio, T., Hakala, L., & Kujala, T.** (toim.). (2017). *Opetussuunnitelmatutkimus. Keskustelunavauksia suomalaiseen kouluun ja opettajankoulutukseen*. Tampereen yliopistopaino. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0635-9>

**Biesta, G.** (2010). *Good Education in an Age of Measurement. Ethics, Politics, Democracy*. Paradigm Publishers.

**Biesta, G.** (2017). *Letting Art Teach: Art Education 'After' Joseph Beuys*. ArtEz Press, Arnhem.

**Biesta, G.** (5.3.2021). *Letting Art Teach Five Years After: A Reflection*. [Blogikirjoitus]. <https://blogit.uniarts.fi/en/post/letting-art-teach-five-years-after-a-reflection/>

**Hakala, J., Uusikylä, K., & Järvinen, E.-M.** (2015). Neoliberalism, curriculum development and manifestations of 'creativity'. *Improving Schools*, 18(3), 250–262.  
<https://doi.org/10.1177/1365480215596239>

**Joronen, K., & Koski, A.** (toim.) (2010). *Tunne- ja sosiaalisten taitojen vahvistaminen kouluyhteisössä*. Tampereen yliopistopaino.

**Juntunen, M.-L., & Partti, H.** (toim.). (2023). *Musiikkikasvatus muutoksessa*. DocMus-tohtorikoulun julkaisuja 20. Taideyliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-329-321-2>

**Jyrkämä, J.** (2021). Toimintatutkimus. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/> [Viitattu 21.02.2026.]

**Kankkunen, O.-T.** (2023). Musiikkikasvatus dialogisen kuuntelun ja eettisen yhdessä toimimisen edistäjänä. Teoksessa M.-L. Juntunen & H. Partti (toim.), *Musiikkikasvatus muutoksessa*, (ss. 103–133). DocMus-tohtorikoulun julkaisuja 20. Taideyliopisto.

**Kartovaara, E.** (2009). Opetuksen järjestäjien ja rehtoreiden näkemyksiä ja kokemuksia perusopetuksen vuoden 2004 opetussuunnitelmauudistuksesta. Opetushallituksen julkaisuja 2009.

**Kastinen, A., & Olkanen, T.** (2016). *Pisarassa laajat lammet. Improvisaatio ja luova musisointi pienkanteleilla*. Temps.

**Keltikangas-Järvinen, L.** (2006). *Temperamentti ja koulumenestys*. WSOY.

**Laine, M. H.** (2019). Koulu kulttuuri-identiteetin tukijana: Opetussuunnitelman kulttuurisesti kestävät tavoitteet. *Ainedidaktiikka*, 3(1), 21–42.  
<https://doi.org/10.23988/ad.72962>

**Laitinen, S., Hilmola, A., & Juntunen, M.-L.** (2011). Perusopetuksen musiikin, kuvataiteen ja käsityön oppimistulosten arviointi 9. vuosiluokalla. Koulutuksen seurantaraportit 2011:1. Opetushallitus.  
[http://www.oph.fi/download/131650\\_Perusopetuksen\\_musiikin\\_kuvataiteen\\_ja\\_kasityon\\_oppimistulosten\\_arviointi\\_9\\_vuosiluokalla.pdf](http://www.oph.fi/download/131650_Perusopetuksen_musiikin_kuvataiteen_ja_kasityon_oppimistulosten_arviointi_9_vuosiluokalla.pdf)

**Nussbaum, M. C.** (2010). *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton University Press. [Suomenkielinen teos (2011): *Talousskasvua tärkeämpää. Miksi demokratia tarvitsee humanistista sivistystä*. Gaudeamus.]

**Nussbaum, M.** (2013). *Creating Capabilities. The Human Development Approach*. Harvard University Press.

**Opetushallitus** (2014). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 sekä päivitetty perusteet 2025.  
<https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/perusopetus/419550/tiedot>

**Opetus- ja kulttuuriministeriö** (2010). Perusopetus 2020 – yleiset valtakunnalliset tavoitteet ja tuntijako. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:1. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-485-913-4>

**Partti, H., Weber, J., & Rolle, C.** (2021). Learning a skill, or learning to learn? Supporting teachers' professional development in music education technology. *Journal of Music, Technology & Education* 14(2–3), 123–139. [https://doi.org/10.1386/jmte\\_00037\\_1](https://doi.org/10.1386/jmte_00037_1)

**Pietilä, P.** (2025). Äidinkielen luokka ja sukupuoli: etnografinen tutkimus äidinkielen/suomen opinnoista tekniikan alan osaamisperusteisessa ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa. [Väitöskirja]. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 197/2025. Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/593849>

**Rawlings, A.** (2021). *Linking temperament with motivation: Reward and punishment sensitivities as predictors of students' achievement goal orientations and motivational appraisals*. [Väitöskirja]. Kasvatustieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/332245>

**Ruokonen, I., & Tervaniemi, M.** (2023). Musiikkikasvatuksella luodaan oppimista ja hyvinvointia kaikilla koulutusasteilla ja opettajankoulutuksessa – kohti kulttuurisesti kestävää tulevaisuutta. *Musiikkikasvatus*, 27, 74–79. <http://hdl.handle.net/10138/591937>

**Sen, A.** (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.

**Siljamäki, E.** (2023). Sosiaalista kestävyyttä improvisaatiopedagogiikkaa soveltaen. Teoksessa M.–L. Juntunen & H. Partti (toim.), *Musiikkikasvatus muutoksessa*, (ss. 403–427). DocMus-tohtorikoulun julkaisuja 20. Taideyliopisto.

**Sirkko, R.** (2020). *Opettajat ammatillisina toimijoina inklusiota edistämässä*. [Väitöskirja]. Acta Universitatis Ouluensis, E Scientiae Rerum Socialium 194. Oulun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:9789526227337>

**Suomi, H.** (2019). *Pätevä musiikin opettamiseen? Luokanopettajaksi valmistuvan musiikillinen kompetenssi perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden toteuttamisen näkökulmasta*. [Väitöskirja]. JYU Dissertations 83. Jyväskylän yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7765-8>

**Tripp, D.** (2005). Action research: a methodological introduction. *Educação e Pesquisa*, 31(3), 443–466. <https://www.scielo.br/j/ep/a/3DkbXnqBQqyq5bV4TCL9NSH/?lang=en>

**Unkari-Virtanen, L., Ervasti, M., Ruippo, M., & Seppänen, M.** (2022). *Luova musiikin tuottaminen musiikin opetuksessa ja opettajankoulutuksessa: suositus musiikkikasvattajien ja musiikkipedagogien koulutukseen*. Metropolia Ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022062850227>